

Marta Kawa¹, Ryszard Kata²
Wydział Ekonomii
Uniwersytet Rzeszowski

SPÓŁDZIELCZOŚĆ W ROLNICTWIE I GOSPODARCE ŻYWNOŚCIOWEJ W POLSCE W ASPEKCIE EUROPEJSKICH PROCESÓW INTEGRACYJNYCH

THE COOPERATIVE MOVEMENT IN AGRICULTURE AND THE FOOD ECONOMY IN POLAND IN LIGHT OF THE EUROPEAN INTEGRATION PROCESS

Synopsis. W opracowaniu dokonano charakterystyki stanu i znaczenia gospodarczego spółdzielni agrobiznesu w Polsce i innych krajach Unii Europejskiej. Przeprowadzono także analizę głównych kierunków przekształceń spółdzielczości wiejskiej w starych krajach członkowskich UE uznając, iż po integracji podobną drogą przemian będzie zmierzać również spółdzielczość agrobiznesu w Polsce.

Słowa kluczowe: spółdzielczość, gospodarka żywnościowa, integracja europejska

Wstęp

W latach 90. spółdzielczość działająca w sferze rolnictwa i gospodarki żywnościowej, określana jako spółdzielczość agrobiznesu lub spółdzielczość wiejska, podlegała zasadniczej transformacji, której towarzyszyły głębokie zmiany organizacyjne i regulacyjne. Ustawa o zmianach w organizacji i działalności spółdzielczości [Ustawa...1990] spowodowała zwiększenie samodzielności i zapoczątkowała proces przekształceń strukturalno-organizacyjnych [Klepacki 2002]. Przyniosła także skutki negatywne pozbawiając spółdzielnie nadzoru, doradztwa prawnego i gospodarczego.

Rezultatem okresu transformacji jest bardzo bolesny dla spółdzielczości bilans. Udział spółdzielczości w skupie płodów rolnych, przetwórstwie rolno – spożywczym, obrocie towarami i innych dziedzinach w pierwszej połowie lat 90. spadł kilkakrotnie w stosunku do stanu sprzed transformacji gospodarki. Liczba spółdzielni zmniejszyła się o połowę, zaś ich udział w tworzeniu PKB spadł do 2% [Domagalski 2005].

Przeobrażenia, jakie nastąpiły w sektorze spółdzielczości agrobiznesu powoli zaczęły przynosić jednak pozytywne skutki. Nastąpiło ustabilizowanie sytuacji ekonomiczno-finansowej sektora i zahamowanie dużego tempa procesów upadłościowych. Spółdzielnie zaczęły z powodzeniem konkurować na rynku z innymi typami podmiotów gospodarczych.

Odbudowa wiejskiego ruchu spółdzielczego napotyka obecnie na wiele barier i trudności rozwojowych, wśród których na czoło wysunąć należy obserwowaną bierność i

¹Dr inż., Uniwersytet Rzeszowski, Wydział Ekonomii, Katedra Marketingu, 35-601 Rzeszów, ul. M. Ćwiklińskiej 2, tel: (0-17) 872-16-02, email: marka@univ.rzeszow.pl

² Dr inż., Uniwersytet Rzeszowski, Wydział Ekonomii, Zakład Finansów, 35-002 Rzeszów, pl. Ofiar Getta 4/5, tel: (0-17) 852-88-13, email: rdkata@poczta.onet.pl

niechęć mieszkańców wsi do zespołowych form gospodarowania oraz brak wzorów efektywnie działających spółdzielni w świadomości społecznej wsi [Lewczuk 2002].

Spółdzielczość w agrobiznesie ma do wykonania wiele funkcji i zadań, które nawet w warunkach gospodarki rynkowej nie są możliwe do zastąpienia przez inne podmioty gospodarcze, jednostki i struktury organizacyjne. Współczesny sektor żywnościowy i wielofunkcyjna wieś wymagają przede wszystkim dobrze zorganizowanej spółdzielczości bankowej, spółdzielni handlowych, spółdzielni zaopatrzenia i zbytu oraz wyspecjalizowanych spółdzielni przetwórstwa rolno – spożywczego, a nawet spółdzielni turystyczno – wypoczynkowych.

Przystąpienie Polski do Unii Europejskiej, które miało miejsce w maju 2004 r. zmieniło warunki funkcjonowania rolnictwa i jego otoczenia, otwierając także nowe możliwości rozwoju dla spółdzielczości wiejskiej. Aby sprostać konkurencji na wspólnym europejskim rynku, a także wykorzystać możliwości wynikające z integracji, rodzima spółdzielczość musi być do tego dobrze przygotowana. Nie może powtórzyć błędów z okresu transformacji gospodarki, kiedy zaniechanie lub zbyt wolne wprowadzanie przekształceń dostosowujących spółdzielnie do nowych warunków rynkowych, skutkowało dotkliwymi stratami jakie poniosła spółdzielczość wiejska.

Przedmiotem opracowania jest ukazanie stanu spółdzielczości agrobiznesu w Polsce i jej porównanie z innymi krajami Unii Europejskiej. Celem takiej analizy jest określenie znaczenia spółdzielczości w strukturach rolnictwa i gospodarce żywnościowej, a także próba określenia kierunków rozwoju polskich spółdzielni agrobiznesu w poszerzonej Europie.

Stan spółdzielczości agrobiznesu po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej

Spółdzielczość w agrobiznesie obejmuje różnego rodzaju spółdzielnie, dostosowane w swojej działalności do szczególnych cech sektora żywnościowego oraz środowiska wiejskiego i mające na celu zaspokojenie ekonomicznych potrzeb rolników i mieszkańców wsi.

Na koniec 2004 roku, zarejestrowanych było w Polsce ponad 4.251 spółdzielni wiejskich różnego typu, co oznacza, że funkcjonowało ich prawie dwukrotnie mniej niż w roku 1988. Co prawda niewielki wzrost liczby spółdzielni zanotowano na początku lat 90. lecz było to spowodowane podziałami dużych spółdzielni na mniejsze podmioty. Od roku 1994 notowany jest sukcesywny spadek liczby spółdzielni działających na wsi i na rzecz wsi i rolnictwa. Nie przekreśla to jednak faktu, że spółdzielnie wciąż pełnią istotną rolę w obsłudze tej sfery gospodarki oraz w wielofunkcyjnym rozwoju obszarów wiejskich (tab. 1). Są one

często jedynymi znaczącymi podmiotami działającymi na terenie gminy, powiatu czy kilku powiatów, zajmującymi się skupem i przetwórstwem płodów rolnych, usługami na rzecz rolnictwa, czy też obsługą finansową i kredytowaniem gospodarstw rolniczych. Ich atutem jest znajomość problemów wsi i rolnictwa, doświadczenie w ich obsłudze oraz duża asymilacja ze środowiskiem lokalnym, w którym funkcjonują.

Tabela 1. Liczba spółdzielni agrobiznesu w Polsce według branż w latach 1988 – 2004

Table 1. The number of agribusiness cooperatives in Poland by branches between 1988 and 2004

Rodzaj spółdzielni	Rok				Dynamika zmian 2004/1988
	1988	1994	2000	2004	
Gminne Spółdzielnie „SCh”	1.912	2.402	1.691	1.508	78,9
Spółdzielnie Mleczarskie	323	469	250	214	66,3
Spółdzielnie Ogrodniczo – Pszczelarskie	140	285	143	119	85,0
Rolnicze Spółdzielnie Produkcyjne	2.089	2.218	1.085	921	44,1
Spółdzielnie Kółek Rolniczych	2.006	1.899	1.125	879	43,8
Banki Spółdzielcze	1.663	1.734	743	610	36,7
Ogółem	8.133	9.007	5.037	4.251	52,3

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Krajowej Rady Spółdzielczej

Wciąż dochodzi do zbyt wielu upadłości spółdzielni. Z drugiej strony, jednak powstają grupy producentów, z których część wybiera spółdzielnię jako podstawę prawną.

Sytuacja finansowa w spółdzielczości wiejskiej jest zróżnicowana, wciąż jednak dosyć trudna w wielu jej segmentach. Trudności ekonomiczne dotyczą zwłaszcza pionu gminnych spółdzielni „Samopomocy Chłopskiej”. Wciąż dominują w nim małe i średnie przedsiębiorstwa działające na skalę lokalną, w warunkach zdeorganizowanego spółdzielczego rynku zaopatrzenia rolnictwa i zbytu produktów rolnych. W zakresie działalności produkcyjno-usługowej na rzecz wsi, działają zaś w warunkach dużej konkurencji ze strony sektora prywatnej przedsiębiorczości. W spółdzielniach tych obserwuje się postępujące zadłużenie, zaś słabe wyniki finansowe - a w wielu przypadkach notowane straty - powodują pogorszenie się płynności finansowej i obniżenie wielkości kapitału pracującego. Taka tendencja utrzymująca się w kolejnych latach grozi dalszą falą upadłości tego typu spółdzielni [Brzozowki 2005]. Podobne trudności ekonomiczne dotyczą także spółdzielni ogrodniczo-pszczelarskich oraz rolniczych spółdzielni produkcyjnych.

W znacznie lepszej sytuacji ekonomicznej - zwłaszcza po przystąpieniu Polski do UE - są spółdzielnie mleczarskie. Jak wynika jednak z badań M. Pietrzaka ustępują one innym formom prawnym przedsiębiorstw działających w tej branży pod względem większości istotnych parametrów ekonomicznych - zwłaszcza efektywnościowych (wskaźniki rentowności, sprawności działania) [Pietrzak 2005]. W konsekwencji spółdzielnie mleczarskie stopniowo tracą swoją dominującą pozycję na rzecz innych form prawnych

(zwłaszcza spółek handlowych), które są efektywniejsze ekonomicznie. Świadczy o tym najlepiej spadek udziału spółdzielni mleczarskich w przychodach ze sprzedaży produktów sektora z 76% do 65% i spadek udziału w majątku trwałym z 74% do 54% w latach 1997-2002.

Najlepszą sytuację ekonomiczno-finansową posiadają banki spółdzielcze, które w ostatnich latach radzą sobie coraz lepiej na rynku finansowym. Od roku 1998 nieprzerwanie uzyskują one lepsze parametry efektywnościowe od banków komercyjnych (np. wskaźniki rentowności kapitałów i aktywów), a także zwiększają sukcesywnie swój udział na rynku bankowym. Przykładowo ich udział w rynku kredytów dla klientów wzrósł w latach 1998-2004 z 5% do 7,2%, zaś depozytów klientów z 5,2% do 6,6% [Sytuacja...2005].

Spółdzielnie agrobiznesu w Unii Europejskiej

Organizacje spółdzielcze mają silną i ustabilizowaną pozycję na rynku rolnym Unii Europejskiej. Odgrywają one ważną rolę w organizowaniu i funkcjonowaniu rynków poszczególnych produktów rolnych oraz usług związanych z obsługą wsi i rolnictwa. Ich pozycja i siła ekonomiczna wynika także z faktu, iż nie działają one pojedynczo lecz łączą się w związki branżowe regionalne i krajowe.

Zorganizowana spółdzielczość zaopatrzenia i zbytu w rolnictwie, tworzy przeciwwagę dla koncentrującego się kapitału w obrocie i produkcji, w obronie interesów licznych, rozproszonych i relatywnie słabych ekonomicznie gospodarstw rolnych [Kawa i Woźniak 2004]. Podobnie spółdzielczość oszczędnościowo-kredytowa jest przeciwwagą dla dużych komercyjnych pośredników finansowych, bardziej zainteresowanych drenażem finansowym lokalnych społeczności, mniej zaś finansowaniem rolnictwa (zwłaszcza rozdrobnionego) i drobnej przedsiębiorczości pozarolniczej na wsi [Kata 2003].

Po ostatnim rozszerzeniu, w krajach Unii Europejskiej funkcjonuje ponad 37 tysięcy spółdzielni, które zrzeszają ponad 11 milionów członków, a liczba zatrudnionych przekracza 860 tysięcy osób (tab. 2).

Liczba i wielkość spółdzielni agrobiznesu w krajach UE jest bardzo zróżnicowana. Dotyczy to także udziału spółdzielni w zatrudnianiu ludności wiejskiej czynnej zawodowo. Największa liczebność przedsiębiorstw spółdzielczych występuje w krajach o relatywnie rozdrobnionym rolnictwie, tj. Włoszech, Hiszpanii, Grecji oraz Polsce. W tych czterech krajach koncentruje się ponad 61% ogólnej liczby spółdzielni. Z kolei największą liczbę członków zrzeszają spółdzielnie w Austrii, Niemczech, Hiszpanii i Francji (62,7% ogólnej liczby członków w krajach UE). W Austrii, a także Szwecji, Niemczech i Grecji występuje

najwyższy w UE wskaźnik współdzielczenia ludności rolniczej, co wskazuje na silną pozycję idei spółdzielczości w świadomości ludności rolniczej w tych krajach. W Polsce wskaźnik ten wynosi zaledwie 1,4% i jest prawie dziesięciokrotnie niższy niż w krajach „starej” europejskiej 15-nastki (tab. 2).

Tabela 2. Stan spółdzielczości agrobiznesu w krajach Unii Europejskiej
Table 2. Agribusiness cooperatives movement in the European Union member states

Kraj	Spółdzielnie		Członkowie (w tys.)	Wskaźnik współdzielczenia ludności rolniczej*	Zatrudnienie (w tys.)	Udział w zatrudnieniu ludności rolniczej
	liczba	% w UE				
Austria	1074	2,8	1834	69,7	44	21,7
Belgia	300	0,8	50	6,4	21	26,6
Dania	18	0,1	95	11,9	42	36,3
Niemcy	4044	10,7	2957	29,4	140	13,1
Grecja	6330	16,7	739	17,5	18	2,3
Finlandia	68	0,2	110	5,1	14	9,0
Francja	3700	9,8	1100	7,6	120	12,8
Irlandia	122	0,3	186	11,9	37	22,6
Włochy	7026	18,6	899	4,7	58	4,1
Luksemburg	9	0,1	3	9,1	1	7,3
Holandia	115	0,3	257	15,5	59	23,5
Portugalia	1072	2,8	588	17,1	38	5,7
Hiszpania	5528	14,6	1120	12,7	57	4,3
Szwecja	53	0,1	300	20,4	14	8,7
Wielka Brytania	565	1,5	241	3,8	14	2,5
Czechy	859	2,3	264	10,1	63	13,0
Estonia	400	1,0	10	2,4	8	8,2
Litwa	323	0,9	11	0,9	11	4,5
Łotwa	190	0,5	8	0,8	6	4,0
Malta	15	0,1	3	8,6	0,1	3,3
Polska	4299	11,4	200	1,4	20	0,5
Słowacja	605	1,6	62	2,7	22	8,5
Słowenia	177	0,5	23	2,3	4	18,2
Węgry	860	2,3	120	3,4	53	9,9
Cypr	-	-	-	-	-	-
Razem kraje UE	37752	100,00	11180	10,8	864,1	5,5
Kraje 15-stki	30024	79,4	10479	13,5	677	6,4
Kraje nowo przyjęte do UE	7728	20,6	701	2,6	187,1	3,0

* liczba członków spółdzielni wiejskich \ liczba ludności rolniczej x 100%

Źródło: [Agricultural 2002] oraz obliczenie własne na podstawie danych Eurostatu.

Miarą znaczenia spółdzielczości wiejskiej w poszczególnych krajach jest jej udział w zatrudnieniu ludności rolniczej [Brzozowski i Brzozowska 2004] oraz udział w rynku podstawowych produktów rolnych. Biorąc po uwagę pierwszą relację, należy podkreślić duże znaczenie spółdzielczości w rolnictwie takich krajów jak Dania, Belgia, Holandia, Irlandia i

Austria, w których co piąty rolnik znajduje zatrudnienie w spółdzielni. Kraje nowo przyjęte do UE nie osiągają takiego poziomu. W tej grupie członków UE, najwyższy odsetek ludności rolniczej znajduje zatrudnienie w spółdzielczości w Słowenii i Czechach, najniższy zaś w Polsce (tab. 2).

Udział spółdzielni w rynku poszczególnych produktów rolnych w krajach UE jest zróżnicowany. Niemal we wszystkich krajach członkowskich spółdzielnie posiadają najwyższy udział w skupie i przetwórstwie mleka, przy czym waha się on od 40% do blisko 100%. Biorąc pod uwagę najważniejsze produkty rolne, spółdzielnie posiadają dominujący lub bardzo wysoki udział w ich rynkach w krajach skandynawskich oraz w Holandii, Austrii, Irlandii, a także Niemczech i Francji. Przykładowo w Danii w 2002 roku 97% produktów mlecznych, 91% wieprzowiny, 60% jaj i 30% owoców i warzyw było produkowanych w przedsiębiorstwach spółdzielczych [Bogetoft 2005]. W Polsce jedynie udział spółdzielni mleczarskich w rynku produktów mlecznych jest dominujący i wynosi ok. 65%, przykładowo zaś udział spółdzielni ogrodniczo-pszczelarskich w rynku owoców i warzyw wynosi zaledwie 8%.

Zaprezentowane dane wskazują, że rozwój spółdzielczości wiejskiej idzie zazwyczaj w parze z wysokim poziomem rozwoju gospodarczego krajów członkowskich i sprzyja wysokiej konkurencyjności rolnictwa i całego sektora żywnościowego. W grupie krajów członkowskich UE, te które posiadają dobrze rozwiniętą i silną ekonomicznie spółdzielczość rolniczą, osiągają także dodatnie saldo w obrocie zagranicznym towarami rolno - spożywczymi. Dotyczy to takich krajów jak Dania, Holandia, Irlandia, Austria czy Grecja [Rocznik 2003].

Wpływ integracji na tendencje w rozwoju spółdzielczości agrobiznesu

Przystąpienie Polski do UE stwarza nowe impulsy i nadzieje na rozwój spółdzielczości wiejskiej, wynikające chociażby ze znacznego wzrostu środków finansowych kierowanych na wsparcie rozwoju wsi i rolnictwa, w tym także pozarolniczych sfer agrobiznesu. Z badań P. Grzegorzewskiego wynika, że w kontekście przystąpienia Polski do UE spółdzielcy, liczą na pozyskanie środków finansowych z funduszy unijnych, a także pokładają nadzieję we wzroście możliwości eksportu do państw UE oraz korzystnej współpracy ze spółdzielniami z innych państw członkowskich [Grzegorzewski 2004].

Z kolei największe zagrożenia, w opinii spółdzielców, wiążą się ze wzrostem konkurencji ze strony zagranicznych podmiotów gospodarczych (niespółdzielczych i spółdzielczych). Trudność w sprostaniu tej konkurencji ze strony rodzimych spółdzielni

wynika m. in. z głębokiej luki technologicznej dzielącej je od zagranicznych konkurentów, wysokiego stopnia zużycia technicznego majątku produkcyjnego, czy też braku dostatecznej wiedzy i umiejętności menedżerskich obecnych kadr kierowniczych spółdzielni.

Prezesa spółdzielni, wśród utrudnień w konkurowaniu ich przedsiębiorstw na wspólnym rynku europejskim, dostrzegają takie aspekty jak; nieprawidłowo układające się relacje (a nawet konflikty) pomiędzy kadrą kierowniczą spółdzielni a jej członkami, zbyt silny ich zdaniem, wpływ organów samorządu spółdzielczego na decyzje podejmowane przez zarząd, czy też tradycyjny, kolegialny system zarządzania spółdzielnią [Grzegorzewski 2004].

W tym świetle jest sprawą trudną do rozstrzygnięcia, który z trzech modeli spółdzielni stosowany w krajach o rozwiniętej gospodarce rynkowej uznać należałoby za wzorzec do przeniesienia w naszą rzeczywistość, czy:

- tradycyjny, w którym potrzeby członków wyznaczają działania spółdzielni w sposób definitywny,
- zintegrowany, w którym wymogi członków i wymogi spółdzielni jako przedsiębiorstwa współdziałają ze sobą, poszukując rozwiązań pośrednich,
- skomercjalizowany, w którym wymogi rynku decydują o kierunkach produkcji przedsiębiorstwa spółdzielczego, zaś nadrzędnym celem jest maksymalizacja efektywności ekonomicznej.

W ostatnich latach kryzys w rozwoju spółdzielczości wiejskiej daje się zauważyć nie tylko w Polsce, ale także innych krajach UE. Dlatego też podejmowane są różnorodne działania zmierzające do stworzenia nowych bardziej atrakcyjnych form, zdolnych do konkurowania na zmieniającym się rynku. Chodzi m.in. o stosunek do roli kapitału i jego pozyskiwania oraz sposobu zarządzania spółdzielnią. Przemiany te zbliżają spółdzielnie do spółek kapitałowych, co nie zawsze jest zgodne z misją spółdzielczości [Brzozowski 2003]. Wynika to jednak z wymagań rynku i konieczności rozwoju sektora spółdzielczości wiejskiej.

Odpowiedzą na silną konkurencję na rynku są przekształcenia spółdzielczości wiejskiej, wśród których do najważniejszych procesów należy zaliczyć:

- procesy konsolidacyjne, tj. łączenie się spółdzielni w większe jednostki gospodarcze, a także tworzenie większych związków federacyjnych (także międzynarodowych),
- procesy polaryzacji sektora, tj. z jednej strony powstawanie dużych spółdzielni w wyniku koncentracji kapitałowej i organizacyjnej, z drugiej zaś tworzenie małych „niszowych” spółdzielni działających na rynkach lokalnych, często powstałych dla realizacji

konkretnego celu, świadczenia na rzecz członków wyspecjalizowanych usług, np. wiejskie spółdzielnie telefoniczne,

- zastępowanie tradycyjnych form kolegiального zarządzania systemem menedżerskim [Dyka i Grzegorzewski 2000],
- nastawienie spółdzielni głównie na obsługę wysoko towarowych gospodarstw farmerskich oraz ich wkraczanie w cały cykl produkcji i obiegu żywności.

Podstawową cechą obecnej działalności spółdzielczej jest jej ukierunkowanie głównie na sprawy lokalne. Tu, bowiem znajdują się członkowie i ich potrzeby. Wydaje się jednak, że wymienione wyżej tendencje rozwoju spółdzielczości obserwowane głównie w „starych” krajach członkowskich UE, nie mogą ominąć również rodzimej spółdzielczości wiejskiej. Wymaga tego szczególnie rosnąca konkurencja na rynku oraz potrzeba otwarcia spółdzielczości na współpracę wewnątrz struktur UE.

Wnioski

1. Spółdzielczość wiejska w Polsce, mimo kryzysu w ostatnich latach, ma szansę pozostać ważnym elementem rolnictwa i gospodarki żywnościowej. Spółdzielnie mogą w szczególności stawać się ważną formą integracji poziomej i pionowej w agrobiznesie.
2. Rozwój spółdzielczości prowadzić powinien przez kształtowanie takiej strategii działania na rynku, która pozwoli na pełne wykorzystanie potencjału ekonomicznego spółdzielczości oraz kapitału społecznego jaki posiadają w środowisku lokalnym. W tym celu niezbędny jest jednak odpowiedni klimat społeczny i polityczny dla tej formy gospodarowania oraz popularyzacja dobrych istniejących spółdzielni.
3. Obecność Polski w UE stwarza rodzimym spółdzielniom możliwość skorzystania w wielu dziedzinach z doświadczeń spółdzielczości europejskiej, jej dorobku organizacyjnego i prawnego oraz włączenia się w jej struktury. Stwarza wreszcie możliwość korzystania z wsparcia finansowego w ramach funduszy strukturalnych Unii przeznaczonych na restrukturyzację sektora żywnościowego i różnicowanie działalności gospodarczej na obszarach wiejskich. Z drugiej strony jednak przedsiębiorstwa spółdzielcze będą musiały przystosować się do konkurencyjnego kontekstu jednolitego rynku.
4. Zmiany zachodzące w ostatnich latach w spółdzielczości europejskiej, przejawiające się w procesach konsolidacji organizacyjnej i kapitałowej,

zwiększeniu roli kapitału w podejmowaniu decyzji strategicznych w spółdzielniach, wprowadzaniu zarządzania menedżerskiego oraz rozszerzaniu przez spółdzielnie działalności na coraz więcej ogniw agrobiznesu, wyznaczają również kierunki rozwoju polskich spółdzielni w tej sferze.

Literatura

- Agricultural Co-operation in the Candidate Countries, General Committee for Agricultural Co-operation in the European Union, (2002) Bruksela.
- Bogetoft P. (2005): An information economic rationale for cooperatives. *European Review of Agricultural Economics*, Vol 32 (2) s. 191-217
- Brzozowski B. (2003): Dylematy współczesnej spółdzielczości [W:] *Rozwój agrobiznesu na obszarach wiejskich wobec integracji z Unią Europejską*, red. L. Strzelczak, AR Kraków, Kraków, s. 34.
- Brzozowski B. (2005): Sytuacja majątkowo-kapitałowa i wyniki finansowe spółdzielni gminnych w woj. małopolskim, *Roczniki Naukowe SERiA* t. VII z. 2, ss. 36-39.
- Brzozowski B., Brzozowska J. (2004): Polska spółdzielczość wiejska na tle spółdzielczości europejskiej. *Prace Naukowe AE w Wrocławiu* 1015, t. 1, ss. 78-87.
- Domagalski A. (2005): Raport sytuacyjny 2000-2004 (spółdzielczość wobec nowych wyzwań), materiały Krajowej Rady Spółdzielczej, Warszawa.
- Dyka S., Grzegorzewski P. (2000): *Zarządzanie spółdzielnią*, Difin, Warszawa.
- Grzegorzewski P. (2004): Szanse i zagrożenia dla spółdzielni „Samopomoc Chłopska” związane z akcesją Polski do Unii Europejskiej. *Prace Naukowe AE we Wrocławiu* 1015, t. 1, ss. 233-241.
- Kata R. (2003): Perspektywy kredytowania gospodarstw rolniczych przez banki spółdzielcze w obszarze rolnictwa rozdrobnionego, *Acta Scientiarum Polonorum, Oeconomia* 2 (1) ss. 97-105.
- Kawa M., Woźniak M. (2004): Miejsce spółdzielczości w rozwoju obszarów wiejskich [W:] *Możliwości i bariery rozwoju działalności gospodarczej w obszarach wiejskich*. Red. A. Czudec, G. Ślusarz, Uniwersytet Rzeszowski, Rzeszów, ss. 28-40.
- Klepacki B., Łowicka A (2002): Przystosowanie gminnych spółdzielni do warunków gospodarki rynkowej, *Prace Naukowe AE we Wrocławiu* 941, t. 1, ss. 409-416.
- Lewczuk A. (2000): Rola doradztwa w procesie kreowania nowego modelu spółdzielczości wiejskiej, *Więś i Rolnictwo* 3 (108), ss. 61-66.
- Pietrzak M. (2005): Porównanie zmian w ekonomice spółdzielni i pozostałych form prawnych działających w przemyśle mleczarskim w latach 1997-2002, *Roczniki Naukowe SERiA* t. VII, z. 2, ss. 164-171.
- Rocznik Statystyczny 2003, GUS, Warszawa.
- Sytuacja finansowa banków w 2004 r. Synteza. (2005). NBP, Generalny Inspektorat Nadzoru Bankowego, Warszawa.
- Ustawa z 20 stycznia 1990 r. o zmianach w organizacji i działalności spółdzielczości. (1990). *Dz. U.* nr 6, poz. 36.

Summary: Conditions of operation and the economic meaning of agribusiness cooperatives in Poland and other countries in the European Union have been characterized. An analysis of main directions of transformation of rural cooperatives in the old member states in the European Union also has been performed, because after the integration presumably the agribusiness cooperatives in Poland will follow a similar pattern of development

Key words: agribusiness, cooperative, EU accession